

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויקהל-פקודי, תשס"ד
מספר 540מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על חלקיות הדו"ח שמסר משה

הדין וחשבון שהגיש משה רבנו לישראל על תרומותיהם למשכן (שם' לח:כד-לט:א),¹ שימש לפוסקים דוגמה ומופת להנהגה ראויה של שלוחי ציבור עם ממונו של הציבור. על הוראת הטור (יו"ד קנז): "גבאי צדקה הכשרים אין מדקדיקין אחריהם, ומכל מקום כדי שיהיו נקיים מהשם ומישראל טוב להם ליתן חשבון", תמה הב"ח (שם): "זה לא נמצא בפוסקים"! והשיב: "אולי למדו ממה רבנו ע"ה שנתן חשבון בנדבת המשכן, כי מי כמוהו נאמן ביתו ונתן חשבון כדי שיהא נקי מד' ומישראל". בהתאם לכך הכריע ונימק הרמ"א (יו"ד שם, ב) הלכה למעשה: אם משה, שאין נאמן ממנו, כך, הרי גם "גבאי צדקה הכשרים" - "כדי שיהיו נקיים מד' ומישראל, טוב להם ליתן חשבון". כל זה אכן טוב ויפה - הנהגה לשעה ולקח לדורות, לולא שטופחת על פנינו העובדה שמה לא מסר לישראל אלא דיווח חלקי ביותר על תרומותיהם!

- דוק ומצא: דיווחו המפורט של משה - מה קיבל, כמה קיבל ומה עשה עם התרומות - מחולק לארבע קטגוריות:
- א. "זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש" (לח:כד), ממנו עשו וציפו את רוב הכלים וממנו שילבו בלא-מעט בגדים;
 - ב. "כסף - מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש... מחצית השקל... לכל העבר על הפקדים", והוא יועד "לצקת את אֲדָנִי הקדש ואת אֲדָנִי הפרכת... וְיוֹם לַעֲמֻדִים" (כה-כח);
 - ג. "נחשת - שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל", ממנו עשו את "אדני פתח אהל מועד ואת מזבח הנחשת ואת מכבד הנחשת... ואת כל כלי המזבח. ואת אדני החצר... ואת אדני שער החצר ואת כל יתדת המשכן ואת כל יתדת החצר סביב" (כט-לא);
 - ד. "התכלת והארגמן ותולעת שני", מהם "עשו בגדי שרד... בגדי הקדש" (לט:א).
- לאמור: בכל המתכות - זהב, כסף ונחושת - נמסר פירוט מדויק של הכמויות, ומצוין במפורש אופן ניצולם לצורכי המשכן. לעומת זאת ביתר התרומות - בדים, עורות, שמן, בשמים ואבנים (כה-ד; ז; לה-ו:ט) - אמנם מפורט מה עשו בהם אך לא מצוין במדויק כמה התקבל. ידוע לנו שהביאו (שם:כג-כח), ואפילו יותר מדי (לו:ה-ז), אך איננו יודעים כמה בדיוק. לשון אחר, על התרומות האלה לא ידוע שנמסר דין וחשבון!
- יתרה מזאת: חלקיות הדיווח משתקפת לא רק באלה, אלא גם בתרומת הכסף.² המקרא עצמו מעיד מפורשות שהכמות שפורטה לא באה אלא ממחצית השקל שחייב היה כל אחד לתת. בהתאם לכך אכן ננקב חשבון דקדקני: "לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים" (לח:כו), וכפי שכותב רש"י על אתר:

¹ ראו מדרש תנחומא (בובר) פרשת פקודי סימן ד: "משנגמרה מלאכת המשכן, אמר להם בואו ואעשה לפניכם חשבון... ולמה עשה עמהם חשבון, והקב"ה מאמינו... אלא ששמע משה ישראל מדברים מאחוריו... ומה היו אומרים, ר' יצחק אומר לשבח היו אומרים, אשרי יולדתו של זה, כל ימיו הקב"ה מדבר עמו, כל ימיו הוא משולם להקב"ה, והביטו אחרי משה וגו', ור' חמא אמר לגנאי, היו אומרים ראה צוואר, ראה שוקיים, אוכל משל יהודים, ושותה משל יהודים, וכל מה שיש לו מן היהודים, וחבירו משיבו אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר, כיון ששמע משה כך אמר להן חייכם משהמשכן נגמר אני עושה עמכם חשבון, שנאמר אלה פקודי המשכן; שמות רבה (שנאן) פרשה ד: "נקי כפים זה משה, שנאמר לא חמור אחד מהם נשאתי"; בבלי בכורות ה, א): "שאל קונטרסוקוס השר את רבן יוחנן בן זכאי... בגיבוי כסף אתה מוצא מאתים ואחת ככר ואחת עשרה מנה... ובנתינת הכסף אתה מוצא מאת ככר... משה רבכם גנב היה, או קוביוסטוס היה, או אינו בקי בחשבונות! נתן מחצה ונטל מחצה, ומחצה שלם לא החזיר! אמר לו: משה רבינו גיזבר נאמן היה, ובקי בחשבונות היה, ומנה של קודש כפול היה"; והשווה ירושלמי סנהדרין יט, ד [א, ד]; רש"י ותוס' חולין כז, ע"ב ד"ה ועוד ותוס' כתובות נח, ע"א ד"ה קוביוסטוס.

² הערה הפוכה שקיימת ביחס ל"זהב התנופה" - הוזכרה הכמות המדויקת (שם' לח:כד) אך לא צויין מה עשו בה - אינה מעיקר ענייננו כאן, שכן העם קיבל פירוט מדויק על "ההכנסות". לעצם השאלה, ראו ראב"ע, רמב"ן, חזקוני, תולדות יצחק, צדה לדרך, רש"ר הירש ועוד, על

מנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר, כל אחד של שלשת אלפים שקלים. כיצד? שש מאות אלף חצאים הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר, והשלשת אלפים וחמש מאות וחמישים חצאים עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים.

ברם אליבא דאמת זו לא הייתה כל תרומת הכסף, כהדגשת רש"י בתחילת פרשת תרומה (כה-ב-ג): "כולם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו, חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד, ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר... ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוה לכלי שרת". רוצה לומר: לצד תרומות "בקע לגלגלת" שהיו חובה על כל אחד ואחד ובסך קבוע, ומהם נעשו האדנים, ולצד "תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות, לקנות מהן קרבנות צבור" (רש"י שם: ב), ניתנה גם נדבת כסף, איש איש כאשר נדבה רוחו אותו, אם לתת וכמה לתת. תרומה זו לא יועדה לאדנים ולנזים, המפורטים בפקודי, אלא "עשאוה לכלי שרת".

מכאן שביחס לכסף היה גם עניין ייחודי אך גם מכנה משותף, יחסית ליתר התרומות: על פי הכתובים חייב היה כל אחד ואחד לתת כמות שוויונית – מחצית השקל, והייתה לו גם זכות להתנדב ולתרום עוד על פי רצונו. הלוא הכסף נכלל ב"ויקחו לי תרומה, מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי" (שם: ב), הגם שכסף ניתן כחובה ולא כנדבה – ועל כורחך הייתה בו גם חובה וגם נדבה, והנדבה יועדה לכלי שרת. נמצאנו למדים אם כן, שמשה לא נתן דין וחשבון על כל יתר תרומות הכסף, והרי זה מתמיה: מדוע שונה דיווח זה מדיווחו המפורט על התרומות של המתכות האחרות – זהב ונחושת – שגם הן ניתנו איש איש כאשר נדבה רוחו אותו, ועליהן כן ניתן דין וחשבון. וכי משום שניתן דיווח על מחצית השקל, תרומת החובה, אין צורך למסור דין וחשבון על הכסף שניתן בנדבה? אדרבה, דווקא על תרומת החובה היה מקום לשקול ויתור על הגשת דין וחשבון, שכן יכול כל אחד לחשב בעצמו: מכפלת חצי שקל במניין בני ישראל. ואם למרות זאת נמסר מניינו המדויק, מתמיה שדווקא על התרומה שבנדבה, שאת שיעורה איננו יודעים, דווקא עליה לא דווח?!

ועוד ראוי להוסיף ולתהות: אילו "כלי שרת" נעשו מנדבת הכסף? הרי להוציא אדנים ונזים – שנעשו מתרומת החובה – כל יתר כלי המשכן לא נעשו אלא מזהב, או בציפוי של זהב, ולאילו "כלי שרת" שימש אפוא הכסף שבא בנדבה? על כורחך עליך לומר ש"כלי שרת" אלה, אינם כלי משכן עיקריים, אפילו לא מזלגות ומחתות ושכמותם, אלא כלי עבודה כאלה ואחרים – אם פטיש ואם מסמר, אם משור ואם פצירה, אשר לכבוד בית ד' עשאוהם כסף.

נראה אפוא שכל המניין לא הייתה מטרתו כלל ועיקר לדווח על סך התרומות שהתקבל, אלא על השימוש שנעשה בהן: מכמה זהב עשו מנורה וציפו ארון ושולחן ומזבח וכו', מכמה כסף עשו אדנים ונזים, מכמה נחושת עשו אדנים ווים ומזבח וכו', לכמה יריעות היו זקוקים, לכמה קרשים וכו', וכל זה ביחס לכלים מרכזיים ולכלי שרת "ממשיים". ברם הכתוב עצמו העיד מפורשות שהיו עודפים בתרומות – "והותר" – והיכן נמסר דין וחשבון על אותם עודפים? והלוא הכול כה מדויק, אם כן היכן הייתה אם החשבון כה מדויק – היכן העודף? אין זאת אלא שהדין וחשבון לא ניתן על הכמויות שהתקבלו אלא על השימוש שנעשה בהן. הוא שאמרו מפורשות בעלי התוספות: "כסף הרבה התנדבו, אלא לא הוצרך למלאכה אלא מאת ככר... אינו מונה אלא מה שהוצרך במלאכה, והשאר נתנו באוצר לבדק הבית ולצורכי צבור".⁴ העודפים נשארו כעודפים, על מנת שייעשה בהם בעתו ובזמנו שימוש כזה ואחר – החלפת כלי שרת, מזלגות ומחתות, חצוצרות וכו' וכו'. על דברים מעין אלה, שאינם בשימוש מוגדר,⁵ לא בא פירוט מדויק, שכן לא זו מטרת הכתוב.

כך הדבר באשר למכלול התרומות – קרשים, בדים, אבנים וכיו"ב – וכך גם באשר לכסף שבא בנדבה: המניין מפרט את השימוש המפורש, המחויב – אדנים ונזים. אין הדיווח עוסק בעודפים, שבהם לא נעשה שימוש מידי, לא בזהב, לא בנחושת וכך גם לא בכסף.

ואם כך הדבר בהיבט הפרשני, הרי לכאורה כך גם בהיבט ההלכתי-מוסרי. לאור הכלל הנקוט בידינו: "דיו לבא מן הדין להיות כנדון",⁶ נראה שההמלצה ל"גבאי הצדקה הכשרים" אינה צריכה להציב רף גבוה מזה שהציב משה. אמנם בהחלט "טוב להם ליתן חשבון", אך אליבא דאמת נראה שהם אינם צריכים לדווח על כלל ההכנסות, אלא רק על מה שנעשה בו שימוש, והיתרה תהא מונחת במקומה.

הרב ד"ר נריה גוטל

בית הספר לחינוך והמדרשה לבנות

אתר, וראו י' גליס, **תוספות השלם**, י (ירושלים תשנ"ה), עמ' ריט פיסקה ג ועמ' רל פיסקה ב; כן ראו שם עמ' רכו פיסקה ב ועמ' רלג פיסקה א, על היעדר איזכורם של קרסי היריעות מפירוט כל העשוי נחושת.

³ רמ"מ שניאורסאהן (אדמו"ר ליובאוויטש), **ביאורים לפירוש רש"י על התורה**, ברוקלין תשמ"ז, עמ' 362, טען שלא באו הכתובים אלא להבליט את תפקיד משה כממונה על המשכן, ולשם כך די בדוגמה של מנין. דומה כי דוחק גדול בדבר: א. אם דוגמאות, די בפחות; ב. מדוע דווקא דוגמאות אלה; ג. מה טעם ומה תועלת בדוגמאות; ד. פשוטי המקראות ודאי אינם מטים לכך, אחר שבמניינים מפורטים עסקינן.

⁴ י' גליס, **תוספות השלם**, הנ"ל, עמ' רכח-רכט, פיסקה ה, תוך שהם מוסיפים כי "על כרחך צריך אתה לומר הכי, דא"א לצמצם שנתנו בצמצום מה שהיה צריך", וראו שם פיסקה ב: "ונמצא חשבונו מכוון מהנעשה למלאכה", וכל הנותר הלך לאוצר; וראו **תורה שלמה** שמ' לח אות מו, בשם הדר זקנים, מושב זקנים ופענח רזא.

⁵ כמו גם כלים שניתן לעשותם אם מנחושת ואם מכסף – רש"י הירש שמ' לח: כד-לא.

⁶ ראו **אנציקלופדיה תלמודית**, ז, טור רפב: דיו לבא מן הדין להיות כנדון.